

СТАН СУЧАСНОЇ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

У статті подано узагальнену оцінку масштабів сучасної трудової еміграції. Наведено передумови, причини й наслідки еміграційних процесів українського населення Західної України.

Ключові слова: еміграція, трудова еміграція, заробітчанство, родинні взаємини, соціальне сирітство.

Сучасна зовнішня трудова міграція населення Західної України є масштабним, загальнодержавним явищем, яке потребує всестороннього її вивчення. Еміграція населення є природною реакцією на негативні зміни в соціально-економічному житті суспільства, нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового безробіття.

Сьогодні, за даними Світового банку, понад 130 млн людей знаходиться поза межами своєї батьківщини, за даними Міжнародної організації міграції – 192 млн, що становить 3% усього населення світу. А це означає, що приблизно одна особа із 35 у світі є мігрантом [13, с.4]. Не обминуло це явище й Україну. Період еміграційних процесів українського населення Західної України триває з кінця XIX до початку XXI століття. Найбільш ґрунтовно проблеми еміграційних процесів з України досліджує І.Марков [8]. Особливості інтеграції трудових мігрантів у суспільство перебування з'ясував Р.Кісь [10]. Життя української трудової еміграції в Італії вивчає О.Пронюк [14; 15], вплив інвестицій заробітчан в економіку країни розкриває А.Гайдуцький [1]. Актуальність нашого дослідження полягає у висвітленні загального стану трудової еміграції населення Західної України.

Метою нашої публікації є висвітлення проблем, які ще не досить ґрунтовно вивчались українськими істориками. Ми поставили перед собою завдання визначити передумови, причини й наслідки трудової еміграції, проаналізувати статистичні відмінності чисельності українських емігрантів, висвітлити специфіку зайнятості українських емігрантів, прослідкувати вплив еміграційних процесів на сімейні відносини, інвестиції трудових емігрантів в українську економіку.

Переселення українців відбувалося в східному й західному напрямках. Східна діаспора формувалася завдяки переселенням українців до вільних земель Алтаю, Далекого Сходу, столипінській реформі, колективізації, масовим виселенням українців минулого століття, трудовій міграції на освоєння цілини й праці в нафтовій промисловості Сибіру. Західна діаспора формувалася з чотирьох умовних хвиль: перша – унаслідок перенаселення, національного й релігійного гніту; друга – між двома світовими війнами, під впливом соціально-економічних і політичних чинників. Кінець Другої світової війни став початком третьої хвилі еміграції, яка мала політичний характер [2, с.49]. Четверта хвиля – трудова еміграція народу України за її межі, яка отримала назву “заробітчанська”. Хронологічні рамки еміграційних процесів є такими: перша хвиля – остання чверть XIX століття до початку 1914 року; друга хвиля – між 1914–1939 роками; третя – наприкінці 1945 року; четверта – з 1990-х років до сьогодення.

Одразу після здобуття незалежності 1991 року Україна відчула труднощі та загрози, пов'язані з нерозумінням національними елітами передусім місця й ролі української нації в новому світовому порядку, їхньою нездатністю мислити й діяти патріотично [13, с.21]. Тобто еміграційні процеси українського населення зумовлені зупинкою підприємств, багатомісячною невивплатою зарплати, безробіттям. В Україні починається поляризація суспільства на бідніші й багатші верстви, недовіра до влади [3,

с.48]. Період незалежності починається з економічної скрути, перехідного періоду, що призвів до виїзду мільйонів людей, частина з них уже не повернеться в Україну ніколи.

За підрахунками окремих українських експертів, за межами країни працює від 3 до 5 млн чоловік (за іншими оцінками – до 7 млн). За даними А.Гайдуцького, кількість українських трудових емігрантів становить майже 4,8 млн чоловік [1, с.24]. За даними тижневика “Час” за 15–21 січня 1998 року, за межами України в різних державах проживало більше 9 680 000 українців [11, с.11]. Як показують результати дослідження сучасної української трудової міграції, проведеного Міжнародним благодійним фондом “Карітас”, загальна кількість українців, що виїхала на заробітки до інших країн, становить 4,5 млн, з яких у ЄС перебуває 1,7 млн [8, с.59]. Згідно зі звітом Генерального секретаря ООН з моніторингу світового населення, присвяченим міжнародній міграції та розвитку, Україна посідає четверте місце за кількістю міжнародних мігрантів [7, с.11]. За даними Євростату, станом на 2007 р., Україна посіла перше місце в Європі за кількістю емігрантів до інших держав [13, с.40]. Інформація дипломатичних представництв України на 2010 р. свідчить, що офіційно в Польщі на заробітках перебувало 300 тис. громадян, в Італії – 500 тис., Чехії – 200 тис., Португалії – 200 тис., Іспанії – 100 тис., Туреччині – 35 тис., США – 20 тис. [13, с.68]. Основна причина такої розбіжності в оцінках зумовлена офіційним і неофіційним перебуванням за кордоном українців, небажанням їх реєструватись у відповідних органах влади.

Певне уявлення про масштаби трудової еміграції дають дані прикордонної статистики в комбінації з результатами соціологічних опитувань міжнародних пасажирів у пунктах перетину кордону, які засвідчують, що з метою працевлаштування й торгового бізнесу здійснюється відповідно близько 4% і понад 16% виїздів на західному кордоні, 14% і 25% – на східному. Щорічно українці понад 15 млн разів перетинають кордон у напрямку виїзду, приблизно 1,4 млн разів на рік виїждять за кордон із трудовими й близько 3 млн – з комерційними цілями [13, с.68].

Понад сто років тому І.Франко писав: “Шукайте головні причини еміграції і усувайте їх! Не задовольняйтесь хапанням першого-ліпшого агента, а придивляйтеся до щоденної нужди, в якій живе народ” [9, с.149]. Україна опинилася на перехресті геополітичних, культурних та інших інтересів світових центрів влади, якими є Європа, США та Росія. Розрив на культурному й психологічному рівнях існує і всередині країни, розділяючи її приблизно навпіл: на Східну та Західну частини. Східна Україна тісно солідаризується з ідейними платформами Росії та її традиціями, у той час як Західна Україна налаштована на регіонально-національні устремління [13, с.21–22].

На противагу переселенням аграрної людності за океан чи на Далекий Схід в індустріальну епоху характерною рисою так званої “четвертої хвилі” української міграції в постіндустріальний період стали тимчасові виїзди на заробітки до країн Європи – як сусідніх (Росія, Польща, Чехія), так і більш віддалених (Греція, Італія, Іспанія, Португалія, Ірландія) [8, с.8]. Основні центри концентрації мігрантів – держави ЄС та Росія – знаходяться в певних умовах конкуренції за робочу силу. Економіка, що розвивається, і нестача демографічних ресурсів зумовлюють бажання вищеназваних держав отримати іноземну робочу силу, особливо кваліфіковану [9, с.9]. Отже, кожна країна чи держава прагне отримати кваліфіковану робочу силу за мінімальну оплату праці, майже у всіх випадках нею стає українське населення.

Згідно з даними Національного інституту статистики, станом на 1 січня 2006 р. на території Іспанії перебуває близько 70 тис. зареєстрованих мігрантів з України, за іншими даними – понад 200 тис. українців. Близько 70% українських мігрантів походять із західноукраїнських областей, близько 30% – із центру, півдня та сходу України. Найбільш чисельна група – молодь від 25–40 років [11, с.27]. За даними соціологічного дослідження на 2007 р., українськими трудовими емігрантами в Італії є вихідці з усіх областей України, значно переважає Західна Україна (85%). Трудова еміграція в Італію

є жіночою – 90,2% [14, с.4]. Сьогодні в Португалії перебуває 37 851 українських мігрантів, за іншими експертними даними – орієнтовано 75 000. Більшість українців віком від 40 до 45 років із Західних областей, переважно чоловіки [11, с.97]. З 1991 до 2003 року Польща посіла 2-ге місце після Росії за кількістю емігрантів з України (приблизно 1 млн), переважно це типові заробітчани, нелегали (60–65%) [11, с.112–113]. У Чехії нині перебуває понад 200 тис. українських емігрантів. Переважають чоловіки, вихідці із західноукраїнських областей. Найчисленніша вікова група – 25–45 років [11, с.150]. Аналіз експертних даних доводить, що більшість трудових емігрантів становлять українці із Заходу, вікова межа яких – 20–50 років, тобто найпрацевдатніший вік людини.

Вітчизняна міграція – надзвичайно чутливий індикатор до негативних виявів в організації суспільного життя. Це своєрідний “барометр” рівня захворюваності соціуму, у лікуванні якого, поряд з іншими, мають місце заходи спеціальної міграційної політики [9, с.149]. З початку 2007 до 2008 рр. за кордоном працювало 1,3 млн осіб. Із зазначеної кількості трудових мігрантів 35,1% мали дозвіл на проживання й на роботу, ще 39,3% – тимчасову реєстрацію, решта – без офіційного статусу [10, с.177]. Зауважимо, що Україна має найвищий в Європі рівень депопуляції – щороку населення країни скорочується на 0,8–1%. У період з 1 червня до 1 липня 2009 р. кількість населення України зменшилася на 57,2 тис. осіб – до 46,03 млн осіб. Упродовж 2008 р. кількість населення зменшилася на 229 тис. осіб, причому виключно за рахунок природного скорочення [13, с.76].

У зв’язку з економічною кризою, яка охопила країни Євросоюзу, у 2008–2009 рр. в Україну повернулося 19 000 мігрантів. Проте, за даними соціологічних опитувань, у найближчому майбутньому за кордон планує виїхати вдвічі більше українців. За прогнозами ООН, до 2025 р. в Україні залишиться лише половина населення держави [13, с.70].

Серед основних внутрішніх чинників поширення трудової міграції громадян України за кордон відмічають низький рівень життя та високий рівень безробіття, фемінізацію бідності та міграції, гендерну дискримінацію, низький рівень обізнаності з проблеми, недосконалість правового захисту, корупцію, психологічні чинники. Серед зовнішніх чинників зазначають: розпад Радянського Союзу, унаслідок чого громадяни країн, що входили до його складу, отримали можливість вільного виїзду за кордон, і спрощення можливості для українських громадян подорожувати світом як у пошуках розваг, так і праці [7, с.12].

Четверта хвиля еміграції значно відрізняється від трьох попередніх. Це переважно молоді люди, які мають вищу освіту або технічну спеціальність, більшість із них володіє англійською мовою. Фактично, відбувається вплив інтелекту з України [3, с.33]. Тобто відбувається нелегальний експорт трудових ресурсів. Україна стає одним із найбільших експортерів робочої сили на ринки праці СНД та ЄС. Виїзди на роботу за кордон мають неорганізований характер, значна частка зовнішніх трудових мігрантів працевлаштовується нелегально й напівлегально [3, с.314].

Основний закон держави суперечить фактам, які існують сьогодні. З першої половини 90-х рр. починається трудова міграція, спочатку сезонна, у сусідні, дещо заможніші, Росію, Польщу, Чеську Республіку. Декому вдалося емігрувати в Канаду та США. Із середини 90-х рр. розпочалась активна хвиля заробітчання в Італію, Грецію, Іспанію та Португалію. Українські заробітчани, переважно нелегали, працювали на голландських квіткових полях, ірландських, англійських фермах, іспанських фруктових плантаціях, італійських і португальських будовах [16, с.16]. За кордон переважно виїжджають учені, фахівці різних галузей народного господарства, висококваліфіковані робітники, здебільшого люди молодшого й середнього віку [2, с.226].

Найпоширенішими видами економічної діяльності трудових мігрантів є будівництво (51,6%), робота домашньої прислуги (16,3%), оптова й роздрібна торгівля (8,1%), сільське господарство (8,5%), промисловість (5,4%) [10, с.177].

Щодо сфер зайнятості за кордоном, найпоширенішою було будівництво, де працює понад половина емігрантів. На другому місці – робота домашньої прислуги (16,3%), далі – сільське господарство, торгівля, промисловість. У будівництві зайнято 67,6% чоловіків-мігрантів, у домашньому господарстві – 36,1% жінок [6, с.17]. Структура трудових емігрантів за видами економічної діяльності значною мірою зумовлює їхній розподіл за професійними групами. Найбільшу групу склали кваліфіковані робітники з інструментом (37,9%), у домогосподарствах (33,1%), працівники сфер торгівлі та побутових послуг (16,6%). Робочі місця професіоналів, фахівців і технічних службовців займали лише 6,0% трудових мігрантів [10, с.177]. Тобто трудові емігранти працюють у тих сферах діяльності, де корінне населення відмовляється через малу оплату праці.

Види економічної активності мігрантів визначаються потребами ринку праці країн перебування. В Італії 63,2% заробітчан працювало в домашньому господарстві, тоді як у Чехії – 70,8%, а в Росії 69,3% – у будівництві. Так, на роботу до Росії виїжджало 57% мігрантів-чоловіків, тоді як чверть жінок-емігранток працює в Італії [13, с.18]. Унаслідок відтоку за кордон високоосвічених і високопрофесійних кадрів працездатного віку створюються умови до поступового збільшення на ринку праці України кількості некваліфікованих робітників з країн Азії та Африки.

Оплата праці в країнах, де перебуває українське населення, така: в Італії догляд за хворими – до 950 євро/міс., прибирання – 1 200 євро/міс., у Чехії для українців привабливий ріст зарплат у будівельній галузі, зарплата – близько 900 євро/міс., висококваліфіковані працівники технічних галузей отримують – 2–3 000 дол./міс., заробітчани в Росії – 2 000 дол./міс. на будівництві, водії транспорту та прибиральники 1 000 дол./міс. [12, с.64; 152; 246]. Безперечно, для українських емігрантів це досить високий заробіток за місяць, в Україні вони не мали б такого прибутку.

Стабільна трудова міграція у світі за декілька останніх десятиріч призвела до появи певного економічного порядку сегментації ринку праці в розвинених країнах і виділення певних видів роботи, якими займаються мігранти. У першу чергу, це неprestижні робочі місця, котрі не вимагають високої кваліфікації, з важкими умовами й низькою оплатою праці [7, с.13]. Існує ряд інших проблем, які доводиться вирішувати українцям за кордоном, а саме погані житлові умови, труднощі в пошуку роботи, відсутність соціального захисту в цілому та медичного обслуговування, хоча емігранти самотійно вирішують і ці питання.

В Україні можна виділити два типи територій – з великим тиском і малим тиском на ринок праці. До першого типу відносять переважно західні області, які характеризуються поганою економічною ситуацією та обмеженими можливостями знайти гідне місце праці. Другий тип включає східні області, де спостерігається краща економічна ситуація, переважно через розвинену промисловість [10, с.178]. Тобто існує регіональна відмінність еміграційних процесів, де першість займає Західна Україна, а саме Львівська, Тернопільська й Івано-Франківська області.

За оцінками експертів, еміграційні процеси з України мають виражену регіональну специфіку, яка впливає на спрямованість зовнішніх трудових міграцій та на вибір тієї чи іншої країни еміграції, а саме Західно-Центральний (основний напрям трудової еміграції – РФ, Чеська Республіка, Угорщина, Словаччина, Польща, Італія, Португалія, Іспанія та країни СНД), Східно-центральний (РФ), Південний (країни СНД, менше – на РФ) [13, с.5]. Фактично, кожний з регіонів має свій напрям руху еміграції.

Зв'язок з родинами майже стовідсотково здійснюється завдяки телефонному спілкуванню та передачам посилок. Так, 15,7% заробітчан листуються, 4,2% – користують-

ся електронною поштою. Легалізовані трудові емігранти мають змогу раз або два рази в рік відвідувати родину, нелегалізовані чекають роками [15, с.47].

Однією з характерних рис української трудової міграції є те, що серед заробітчан домінують жінки. Це аргументується насамперед тим, що за кордоном жінці легше знайти роботу, призвичаїтися до нових умов. Заробітчанство завдало удару по тисячах сімей, родинах, шалених масштабів сягнули розлучення. А це, у свою чергу, не могло не підірвати моральний і духовний стан суспільства [16, с.16]. Серйозна проблема жіночого заробітчанства вплинула насамперед на дітей, які залишилися вдома, без материнської опіки. Цей момент є найбільш важливим питанням сучасної української еміграції.

За даними Організації з безпеки та співробітництва в Європі, близько 48% усіх трудових емігрантів становлять жінки [7, с.13]. Переважні сфери зайнятості потенційних мігрантів-жінок: суспільний сервіс (персонал готелів, роздрібна торгівля) – 51%, домашні послуги (няні, хатні робітниці, гувернантки тощо) – 56%, розваги (танцівниці, моделі, стриптизерки) – 5%, оздоровчі послуги (масажні салони тощо) – 5%, сезонні роботи в сільському господарстві – 16%, будь-яка робота на добрих умовах – 44%, інше – 30% [13, с.30].

Проблеми жінок-емігранток пов'язані з боргами, матеріальною скрутою в родині, невизначеністю в Україні та багаторічним очікуванням документів на легалізацію чоловіка, який опинився в ролі неспроможного утримати сім'ю, із самотністю та долею дитини, котра мимоволі стала заручником цих обставин [15, с.8]. У Принципі 6 Декларації прав дитини зазначено: “Дитина для повного й гармонійного розвитку особистості потребує любові і розуміння. Вона має, якщо це можливо, рости під опікою та відповідальністю своїх батьків, в атмосфері любові, моральної та матеріальної забезпеченості” [13, с.7].

Сьогодні заробітчанин постає як потенційний донор та інвестор в українську економіку. Інвестиції в освіту й будівництво сприяли розширенню й побудові факультетів, відкриттю багатьох приватних навчальних закладів, будівництву житлових комплексів та росту цін за квадратний метр житлової площі [14, с.8]. За деякими оцінками, середньомісячні доходи громадян, які працюють за кордоном, сягають 2 млрд грн, що можна порівняти з третиною номінальних грошових доходів усього населення. На думку інших фахівців, вони становлять 4–6 тис. доларів США на одного мігранта на рік [13, с.69]. У 2006 р. трудові мігранти з України переказали на батьківщину 8,4 млрд доларів. Ця сума дорівнює 8% ВВП. Та, на жаль, дуже багато проблем українських мігрантів залишаються лише їхніми власними проблемами [17, с.57].

Таким чином, сучасна еміграція українського населення із Західної України є досить масштабним явищем. З кожним роком усе більше українців емігрує за кордон, маючи при цьому аргументовані причини виїзду. Згідно зі статистичними даними, понад 7 млн осіб з України перебуває за її межами, більшість із них (85%) – вихідці із Західної України. Упродовж дев'ятнадцяти років незалежності в Україні основними причинами виїзду за кордон були безробіття, мала оплата праці, нестабільність у державі, корупція, що негативно вплинули на кожного громадянина.

1. Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність / А. Гайдуцький // Український голос. – 2007. – Грудень. – С. 24–25.
2. Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті : зб. доповідей I міжнар. наук. конф., 8–10 березня 2006 р. / М-во освіти і науки України, Українська всевітня координаційна рада, Львівська обласна державна адміністрація, Нац. ун-т “Львівська політехніка” та ін., Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою ; ред.: Ігор Калинець, Марія Галік. – Львів : Сполум, 2006. – 508 с.
3. Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті : зб. доповідей II міжнар. конгресу, 18–20 черв. 2008 р. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т “Львівська політехніка”, Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою ; ред.: М. Галік, Н. Гумницька, О. Палійська. – Львів, 2008. – 463 с.

4. Діти емігрантів про себе : спогади, думки, судження... біль / [упорядкув.: І. Калинець, Н. Гумницька]. – Львів : Артос, 2008. – 180 с.
5. Діти емігрантів про себе : спогади, думки, судження... біль / [упорядкув.: І. Калинець, Н. Гумницька]. – Львів : Артос, 2009. – 112 с.
6. Кравців В. С. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти / В. С. Кравців, У. Я. Садова. – Львів : НАН України, Ін-т регіон. досліджень, 2009. – 228 с.
7. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових емігрантів / К. Б. Левченко, І. М. Трубаніва, І. І. Цушка. – К. : Купріянова, 2007. – 240 с.
8. На роздоріжжі : Аналітичні матеріали комплексного дослідження / М. Бондаренко, ерм. Ю. Бойко, І. Марков [та ін.] ; за ред. Ігоря Маркова. – Львів, 2009. – 248 с.
9. Міграційні процеси у сучасній Європі : еволюція міграційних взаємовідносин ЄС та держав Центральної та Східної Європи (Одеса 24–25 верес. 2010 р.) / М-во транспорту і зв'язку України, Одес. нац. акад. зв'язку ім. А. С. Попова. – Одеса : Одес. нац. акад. зв'язку ім. А. С. Попова, 2010. – 179 с.
10. Міжнародний благодійний фонд “Карітас України”. “BrainNet-Working” : Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації : зб. матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація) / за ред. Р. Кісь. – Львів : Друкарські куншти, 2010. – 380 с.
11. Міжнародний благодійний фонд “Карітас України”. Навігатор українського мігранта / [упорядкув. М. Бондаренко, ерм. Ю. Бойко, І. Марков та ін.]. – Львів, 2009. – 254 с.
12. Моя Карелія, моя Україна : Хроніка діяльності Карельської республіканської громадської організації “Товариство української культури “Калина” (Республіка Карелія, РФ), 1993–2008 / [авт.-упоряд. Л. Скрипников]. – Львів : АРТОС, 2009. – 128 с.
13. Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства : зб. статей і виступів за матеріалами круглих столів / [уклад. І. М. Ключковська, Н. О. Гумницька]. – Львів : Львівська політехніка, 2010. – 248 с.
14. Пронюк О. Стан сучасної української трудової еміграції : Італія / Оксана Пронюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2007. – 24 с.
15. Пронюк О. Під арками : З життя української громади Болоньї 2003–2006 рр. / Оксана Пронюк. – Івано-Франківськ : СІМІК, 2009. – 464 с.
16. Тканко Д. Заробітчанство як реальне обличчя сучасної України / Д. Тканко // До світла. – 2005. – № 2. – Лютий. – С. 16.
17. Фіщук О. Туга з Атлантики / Ольга Фіщук. – Порто ; К., 2005. – 63 с.

Статья содержит обобщенную оценку масштабов современной трудовой эмиграции. Приведены предпосылки, причины и последствия эмиграционных процессов украинского населения Западной Украины.

Ключевые слова: эмиграция, трудовая эмиграция, заработок, родственные отношения, социальное сиротство.

The generalized estimation of scales of modern labour emigration lights up in the article. Pre-conditions, reasons and consequences of emigrant processes of the Ukrainian population of Western Ukraine, are resulted.

Key words: emigration, labour emigration, earnings, domestic relations, social orphanhood.

УДК 94 (450): 94 (477): 314.743
ББК 63.3 (0)

Петро Гаврилишин

КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ В ІТАЛІЇ

У статті на основі аналізу офіційних статистичних даних Італійської Республіки проаналізовано кількісні показники українських мігрантів. Окреслено їхню територіальну локалізацію в зрізі регіонів і провінцій країни. Висвітлено динаміку чисельності українців на Апеннінах та визначено її особливості.

Ключові слова: статистичні дані, чисельність, трудова імміграція, українці, Італія.

Громадяни України після розпаду СРСР у зв'язку з рядом невирішених внутрішніх соціально-економічних проблем і посиленням майнової диференціації вирушили в 1990-х рр. на заробітки до країн, які їм надали можливість працевлаштування. Вони